

Sokratova filozofija kao vještina življenja

Martinić, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:870794>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Iva Martinić
Sokratova filozofija kao vještina življenja

ZAVRŠNI RAD

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za filozofiju

Iva Martinić
Matični broj: 0009073969

Sokratova filozofija kao vještina življenja

ZAVRŠNI RAD

STUDIJ: Sveučilišni dvopredmetni preddiplomski studij filozofije i hrvatskog jezika i književnosti

MENTORICA: dr. sc. Ana Gavran Miloš

Rijeka, rujan 2018.

Sadržaj

1. UVOD	4
2. SOKRAT U PLATONOVIM DJELIMA	7
2.1. OBRANA SOKRATOVA	7
2.2. PROTAGORA	16
3. SOKRATOVA PRIMIJENJENA ETIKA KAO VJEŠTINA ŽIVLJENJA	23
4. ETIČKI INTELEKTUALIZAM	28
5. ZAKLJUČAK.	32

Sažetak

Ključne riječi

1. UVOD

Sokrat je bio antički filozof koji je djelovao i živio u razdoblju 469. – 399. pr. Krista. Zanimljivo je da Sokrat ništa nije zapisivao, već je živio svoju filozofiju propitkujući ljude, odnosno vodeći dijaloge o svim moralnim i etičkim pitanjima koje muče čovjeka gotovo od njegova postojanja pa sve do danas. Njegovo nam je učenje poznato samo iz svjedočanstva drugih (npr. Ksenofona i Aristotela), a najvažniji izvor je njegov učenik Platon koji je detaljnije prikazao njegov život u svom djelu „*Obrana Sokratova*“. Dakle, propitkujući ljude na ulicama i atenskim trgovima, Sokrat, stvara praktičnu filozofiju i odbacuje iluziju intelektualizma kao nešto što je iznad čovjeka, kao nečega što čovjek ne može spoznati i stvara potpuno nov način razmišljanja.

Upravo Sokrata smatramo utemeljiteljem etike kao filozofske discipline jer on svojom praktičnom filozofijom stvara filozofiju morala i među prvima počinje propitivati što je to zbog čega moral opada i na koje su to vrijednosti fokusirani njegovi sugrađani. Sokrat uvodi metodu elenchusa. Izvorno značenje metode jest put i način istraživanja kako bismo došli do neke spoznaje, cilja, istine.¹ Dijalogom razvija dijalektiku, ističe važnost stalnog učenja – mi smo ti koji promišljanjem stvaramo pitanja i dolazimo do odgovora. Počinjemo od stanja bez predrasuda, stanja bez misli – „Znam da ništa ne znam“, a poanta je ta da se odgovori nalaze upravo u nama.

¹<http://onlinerjecnik.com/rjecnik/strane-rijeci/metod> 24.2.2018.

Sokrat govori o unutarnjem usavršavanju – tek kada shvatimo da su odgovori u našim pitanjima, kada prestanemo brinuti o bogatstvu i sličnim materijalnim sredstvima, kada prestanemo gledati na druge kao na suparnike doći ćemo do smisla života koje se nalazi u kreposti, u vrlini – koju Sokrat povezuje sa znanjem i tumači kao jedino dobro *po sebi*.

Sokrat je želio pomoći ljudima, da priznanjem – da na početku istraživanja nitko ništa ne zna, shvate da svi mi sami kreiramo put kojim želimo ići te da se stalnim učenjem i trudom, znatiželjom koja nas motivira da nastavljamo propitivati – dolazi do života vrijednog življenja. Odgajao je ljude u duhu oslobađanja jednouglednosti – jedne zadane perspektive. Da bi netko bio sretan, treba prestati biti zatvorenik vlastitih interesa, treba osloboditi dušu primjenom ispravnoga djelovanja, a to su vrline. Ako nisu same sebi svrha, vrline postaju način života koji vodi pronalaženju sreće.

Sokratov život dokazuje da čovjek nije osuđen na to da bude žrtva sudbine i da svatko može, ako je na to spreman, odlučiti o putevima svoje sudbine. On nije čekao da mu netko ponudi smisao života, magičnu pomoć ili da mu sreća padne s neba – odlučio je stvoriti svoju sreću sam. Time što čak ni nakon nezaslužene osude na smrt nije viđen kao gubitnik već pobjednik, promijenio je model tragičnog grčkog junaka.

U tadašnjem burnom razdoblju, Sokrat se usudio javno reći ono što su mnogi mislili, no nisu bili dovoljno hrabri da bi to uistinu izrekli, a ono što je govorio priliči kritičaru svog vremena jer je dovodio je u pitanje funkcioniranje institucija te se počinje zanimati, ne samo za zajednicu, nego za život i ponašanje pojedinaca, individuume. Kao što je već spomenuto, Sokrat oštro kritizira tadašnju vlast „neobrazovane većine u demokraciji“, ali kritizira i vlast tiranije tridesetorice u Ateni.

Upravo zbog kritičnosti prema dobu u kojem je živio, jednoumlju i svakom obliku hegemonizma Sokrat biva osuđen na smrt pod optužbom da „ne vjeruje u bogove u koje vjeruje država i da kvari mladež“.²

U ovome radu nastojat ću obraniti Sokratovu etiku prema kojoj se zastupa vrlina kao smisao života i po kojoj je život bez propitivanja bezvrijedan jer bez konstantnog samousavršavanja zanemarujemo prave vrijednosti. Najvažnije je neprestano samog sebe usavršavati i istraživati svijet u kojem se nalazimo.

Najprije ću predstaviti Sokrata u Platonovim djelima te naglasiti razliku između Sokrata kao lika u Platonovim djelima i stvarnog Sokrata, zatim ću detaljnije objasniti što je Sokratova etika te sve to povezati sa središnjim pitanjem Sokratove etike – vrline. Objasnivši sve ovo, Sokratovu etiku ću povezati sa etičkim intelektualizmom zbog korištenja razuma kojem Sokrat daje prednost (objasnit ću što je to i zašto razumu daje prednost). Na posljetku, slijedi zaključak.

²Schwarz, F. *Sokratova živa filozofija* <http://nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/filozofija/sokratova-ziva-filozofija/> 24.2.2018.

2. SOKRAT U PLATONOVIM DJELIMA

2.1. OBRANA SOKRATOVA

Kao što je već gore navedeno, najpouzdaniji izvori o Sokratu kao osobi i njegovoj filozofiji saznajemo od njegova učenika Platona.³ Najprije, što se tiče Platonovih dijaloga treba razlikovati odnos prema Sokratu kao stvarnoj osobi, za kakvog se vjeruje da je stvarno bio i odnos prema liku koji služi da bi upotpunio svoju, tzv. platonovsku priču. U povijesti filozofije ova razlika poznata je kao distinkcija Platonovog i povijesnog Sokrata koju je najviše zastupao autor Gregory Vlastos.⁴ Sokrat se razlikuje od Platona po tome što je Sokrat svoju filozofiju usmjerio na pitanje „Kako valja živjeti?“ i vrlinu te kaže da se znanje o tome može pripisati samo bogovima. U te Platonove dijaloge pod utjecajem Sokrata (metoda istraživanja istine i traženje definicija, biti stvari uz pomoć sugovornika) ubrajamo djela *Obranu Sokratovu*, *Kriton*, *Hipiju*, *Iona*, *Lahel*, *Parmida*, *Eutifrona*, *Protagoru*, *Gorgiju*. Drugi pak dijalozi u kojima se Platon udaljuje od učitelja i šiti svoje filozofske interese su primjerice: *Država*, *Simpozij*, *Parmenid*, *Fedon*, *Teetat*, *Sofist*, *Timej*, *Državnik*, *Fileb* i *Zakoni*. Podrobnije ću se pozabaviti s najznačajnijim Platonovim djelom što se tiče Sokrata – *Obranom Sokratovom*.

Kao dva najčitanija Platonova djela, Giovanni Reale, navodi *Fedona* i *Obranu Sokratovu*. U ovim djelima protagonist je junački i izvanredni lik: Sokrat. No, njegov se prikaz bitno razlikuje od jednog do drugog djela. Najvažnija se razlika sastoji u sljedećem: U *Fedonu* je Sokrat prvenstveno prikazan kao *dramatis persona* odnosno kao simbolična maska filozofa *par excellence*.

³ Važno je napomenuti da o Sokratu ne saznajemo samo od Platona – već o njemu pišu i drugi poput Aristofana, Ksenofonta i Aristotela, ali osobno sam se odlučila za Platona jer smatram da je u njegovim djelima najvjerođostojnije prikazana Sokratova etika, posebno u *Obrani Sokratovoj*

⁴ Vlastos Gregory (1991.) *Socrates – Ironist and Moral Philosopher*. Cambridge: University Press

Platon, iako se služi točnim povijesnim podacima (pogotovo pri kraju dijaloga), stavlja Sokratu u usta nauku koji zapravo nije sokratovski, već vlastito Platonovo otkriće. Na primjer: stavlja u usta Sokratu veleban i sustavan prikaz teorije ideja, na tom temelju podiže pojam duše i dokazuje njenu besmrtnost. Drugim riječima, u *Fedonu* Sokrat je tek maska koju Platon rabi da bi iznio ključne pojmove vlastitog nauka. Nasuprot tome, u *Obrani Sokratovoj* Platon ne uvodi, osim tu i tamo, specifične dijelove koji bi potjecali iz vlastitog nauka. Stoga je Sokrat u *Obrani* stvarni Sokrat, a ne tek dramaturška maska. Možemo biti sigurni da se u ovom djelu radi o povijesnom Sokratu iz triju razloga koje navodi Reale:

1. Platon bi se ogriješio o samu državu da je napisao nešto neistinito u svom spisu
2. *Obrana* je jedino Platonovo djelo u kojem se Sokratovo ime pojavljuje u samom naslovu djela, dok većina drugih dijaloga, u kojem je Sokrat također protagonist, dobiva naslov prema sugovorniku
3. Platon u *Obrani* citira vlastito ime: da je prisustvovao Sokratovom suđenju i da je bio spreman platiti kaznu za Sokrata kojom bi se oslobodio optužbe.⁵

Dakle, Platon odbacuje sve one dodatne elemente, odnosno čitav lanac spojeva i posljedica, koje inače povlači kad govori kroz već spomenutu masku; na taj nam način prikazuje stvarnu Sokratovu osobu, prenosi nam njegovu posljednju poruku u onom obliku u kojem ju je Platon vidio i razumio.⁶

Dakle, u Platonovom djelu *Obrana Sokratova* jasno se izražava način na koji je Sokrat integrirao svoju filozofiju u sve aspekte svoga života te živio do same smrti istražujući svijet koji ga okružuje – propitkivanjem.

⁵ Giovanni Reale. *Sokrat: k otkriću ljudske mudrosti*. 2003. Demetra: Zagreb.

⁶ Giovanni Reale I. Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove". Platon, *Obrana Sokratova*. 2000. Demetra: Zagreb.

Djelo opisuje sudski postupak podignut protiv Sokrata godine 399. prije Kr., a sama radnja, koja se opisuje detaljno u spisu, jest upravo velika obrana koju je filozof izrekao tijekom suđenja. Platon nas izvješćuje o stavkama optužnica koje su teretile Sokrata (24 B-C):

"[Optužnica] kaže da je Sokrat kriv što kvari mladež, da ne štuje bogove koje štuje država, već da štuje neke nove božanske pojave".

Ksenofont nam potvrđuje tu optužnicu gotovo istim riječima (*Memorabilia* 11):

"Sokrat je kriv što ne vjeruje u bogove u koje vjeruje Grad, već uvodi nova božanstva; isto je tako kriv jer kvari mladiće."

Dakle, zapravo se radi o optužbi koja nije bila iznijeta kao optužba osobnog karaktera, već, prema zakonima koji su bili tad na snazi u Ateni – to je bila državna optužba. Ogriješiti se o državne bogove, naglašava Reale, smatralo se jednakim kao da se ogriješilo o samu državu. Optužiti onoga koji bi takvo djelo počinio, pobrinuti se oko administrativne strane i same provedbe sudskog postupka bilo je u nadležnosti države.

Tim više ako su vjerske ideje, kao što je to bilo u postupku protiv Sokrata, onda su smatrane izvorom kvarenja mladeži i stoga kao takve – opasne za građane.⁷

Prvi Sokratovi tužitelji bili su Melet, Anit i Likon. Melet je bio mladi neuspjeli pjesnik koji je iznio optužnicu protiv Sokrata kako bi si pribavio javno priznanje i uspjeh. Autor John M. Cooper ističe Meletovu kontradikciju jer ne zna objasniti svoje teze.⁸ No, glavni tužitelj koji stoji iza optužnice zapravo je političar Anit. On je osmislio postupak i nagovorio Meleta da podigne optužbu zbog mržnje koju je osjećao prema Sokratu koji ga je ismijavao jer se smatrao mudrim. I ranije je Anit okrenuo protiv njega Aristofana koji je pisao komedije

⁷ Prijevod Luka Boršić iz knjige Platon, *Obrana Sokratova*, Demetra, Zagreb, 2000.

⁸ Cooper, J. M. (2012). *Pursuits of wisdom: Six ways of life in ancient philosophy from Socrates to Plotinus*. Princeton University Press.

koje prikazuju Sokrata kao sofista i smiješnog filozofa prirode. Treći tužitelj, Likon bio je političar i govornik koji je uredio i vodio postupak optužbe.

Sokrat je želio probuditi Atenu, a ona ga je optužila stoga bi moliti za oprost bilo protiv njegove etike te radije prihvaća smrt koju su mu nametnuli. Konačna predaja smrti – pokazuje Sokratovu dušu, za koju Cooper govori – da je to predaja za dušu „skrojenu u dobrim uvjetima kako odlazi s ovog svijeta ispunjena bezuvjetnom vrlinom“.⁹

Zbog želje da dostigne tu bezuvjetnu vrlinu Sokrat dolazi do pitanja „kako živjeti dobro?“ Da bismo postigli bezuvjetnu vrlinu nam, kaže Sokrat, treba specifična vrsta znanja – *techne biou* – to jest, vještina življenja. Ako prestanemo tragati za dobrim, za vrlinom – zapadamo u zamku niskih nagona i loših želja. Onaj čovjek koji djeluje samo prema sirovim, materijalnim sredstvima poput novca, zadovoljstva, niskih nagona i moći – s lošom dušom (zloćom) ima loše želje i izbore koje zlorabi te također podcjenjuje i tuđe želje. Samo s vrlinom i mudrosti možemo živjeti dobrim načinom života.

Kako bi odbacio neistine izrečene u optužbi Sokrat objašnjava kako on vidi svoje djelovanje, kako on tumači mudrost kao takvu. Sokrat smatra svoj *posao* ispitivanja – vrstom poslanstva koje mu ja zadao bog, kao vječnu potragu za mudrošću i istinom i poučavanjem tj. propitkivanjem drugih kako bi i njih natjerao da se ne brinu oko tijela i oko novca već da se brinu oko svoje duše kako bi postali što boljim ljudima. Sokrat se poziva na Herofontovo svjedočenje o tome što je rekla Pitija kada ju je Herofont pitao „ima li tko mudriji od Sokrata“.

Sokrat je, nakon toga, pokušavajući razumjeti Pitijine riječi (da je on najmudriji među ljudima) – krenuo istraživati mudrost i tako se počinje obraćati onima koji se smatraju najmudrijima u društvu, odnosno: političarima,

⁹ Cooper, J. M. (2012). *Pursuits of wisdom: Six ways of life in ancient philosophy from Socrates to Plotinus*. Princeton University Press.

pjesnicima, obrtnicima – koji bi trebali znati što je mudrost. Koja je prava definicija mudrosti? Što je to uopće mudrost? Želeći to ispitati krenuo je ispitivati druge kako bi otkrio ima li itko mudriji i zašto bogovi smatraju da je upravo on taj koji je najmudriji. Prvo je krenuo s političarima koji su se drugima, a ponajviše sebi samima prikazivali mudrima. No ispostavlja se da oni ne znaju što znači biti mudar.

Sokrat se, naime, uvjerio da političar nije mudar već samo misli da je mudar, dok zapravo, kao i sam Sokrat, ne zna što je mudrost – koja je definicija same mudrosti.

„Samo što ovaj misli da nešto zna, dok u stvari ne zna ništa, dok ja, budući da ništa ne znam, niti mislim da išta znam. Izgleda da sam doista samo u ovoj sitnici mudriji od njega: da ne mislim da znam ono što ne znam.“¹⁰

Nakon političara, red je došao na pjesnike te je Sokrat shvatio da oni sami ne znaju o čemu govore već se samo zbog svog pjesničkog umijeća (zapravo tzv. božanske zanesenosti) smatraju najmudrijima. Na posljetku je otišao do obrtnika kod kojih uistinu pronalazi vještinu u obavljanju njihovih radnji, ali samo zbog njihovog zanata oni sami se smatraju mudrima i u ostalim važnim stvarima.

Sokratovo pokazivanje njihova neznanja uzrokuje neprijateljstva i optužbe, a Sokrat iz toga izvlači razumijevanje Pitijine poruke i toga što mudrost jest: priznanje neznanje kao početne točke spoznaje. Tada Sokrat zaključuje da je jedino bog mudar i on poručuje da „ljudska mudrost ne vrijedi mnogo, zapravo ne vrijedi ništa.“

Bog je iskoristio Sokratovo ime kao primjer da pokaže da je najmudriji od sviju ljudi onaj poput Sokrata koji je saznao da mu vlastita mudrost ne vrijedi ništa.

¹⁰ Platon, *Obrana Sokratova*, 21D

Što se zla tiče – najgore zlo, prema Sokratu, nije smrt, već prestati filozofirati, drugim riječima prestati tragati, *ljubiti mudrost* i činiti dobro:

„Nego, ljudi, nije teško izbjeći smrti; puno je teže izbjeći zloći - [zloća] trči brže od smrti. Sad je mene, tako sporog i starog, stiglo ono [što trči] sporije, smrt, a moje je tužitelje, koji su tako sposobni i brzi, stiglo ono brže, zlo. — Sad odlazim [sa suda pošto] ste me vi osudili na smrt, a njih je pak osudila sama istina zbog pokvarenosti i nepravедnosti [- pa neka krenu i oni]. Ja očekujem svoju kaznu, a oni svoju. Nema sumnje da se to tako trebalo zbiti, i mislim da je to u redu.“ (39B-40A)¹¹

Smrt je, kao što je već spomenuto, za Sokrata bila prelazak u vječni život u kojem neće trpjeti nikakvo zlo jer dolazi do sastanka s Bogom koji uistinu jest onaj koji je najmudriji:

"Zapravo je ovako, ljudi: jedino je bog mudar i upravo je to što proročište poručuje – ljudska mudrost ne vrijedi mnogo, zapravo ne vrijedi ništa. Netko bi pomislio da se bog obraća upravo Sokratu, ali bog je iskoristio moje ime kao primjer želeći reći: »Najmudriji od vas, ljudi, je onaj koji je, poput Sokrata, saznao da mu vlastita mudrost uistinu ne vrijedi ništa.«" (23 A-B)¹²

Dakle, pokazavši ljudima koje se smatralo mudrima (političarima, pjesnicima, obrtnicima) da ne znaju koja je zapravo definicija pojma mudrosti – Sokrat – objašnjava da je zapravo ljudsko neznanje iskrena polazišna točka istraživanja. Sokratu je cilj osvijestiti sugovornicima intelektualnu potrebu da tragaju za višim stvarima, za istinom – putem dijalektičke metode pitanja i odgovora.

¹¹ Platon, *Obrana Sokratova*, 39B-40A

¹² Isto 23 A-B

Nadalje, Sokrat ističe Atenjanima da ako – njegovi sinovi budu voljeli novac ili nešto slično tako niskoj strasti neka ih se jednako optuži:

„Stoga vas molim za sljedeće: kad moji sinovi Sokratova dosegnu zrelo doba, kaznite ih, ljudi, nanoseći im iste boli koje sam ja vama nanosio, ako vam se učini da im je više stalo do novca ili nečeg drugog, nego do vrline, i ako si umisle da su nešto, a zapravo nisu ništa; kudite ih, kako sam ja kudio vas, tako da ne zanemaruju ono čime valja da se bave i ne misle da su nešto ako to nisu zavrijedili. Ako budete tako postupili, pružit ćete ono što je pravedno: i meni i mojim sinovima. — Međutim, sad je došlo vrijeme da pođemo: ja idem u smrt, a vi nastavljate živjeti. Tko će od nas bolje proći, ostaje zakrito svakome osim bogu.“ 42A¹³

Sudeći prema Sokratovim odgovorima u *Obrani* može se zaključiti da Sokratov stav nije bio protiv same religije, nego protiv praznovjerja koja su često bila kontradiktorna. Naime, osudio je tradiciju grčke mitologije koja bogove predstavlja kao bića podložna strastima koja se međusobno sukobljavaju. Bogovi ne postupaju poput ljudi - bogovi bi trebali biti oni koji su bezgrješni, oni koji su moralni i racionalni, a samim time što su bogovi drugačiji od ljudi – bezgrješni – onda nije bilo smisla da u njima postoji takav oblik kontradikcije ljudskog praznovjerja i niskih ljudskih nagona. S druge pak strane, kontradikcija praznovjerja nije bila jedini razlog zašto je Sokrat kritizirao ondašnje vjerovanje i poimanje religije nego je drugi razlog bio moralne prirode, odnosno etika takvog vjerovanja nije bila u skladu s životom vrijednog življenja kakav je zastupao i želio pokazati, čemu je težio podučiti svoje građane sami Sokrat. Odnosno, tradicionalnom teologijom – naglašava autor Giovanni Reale – mogao se lako opravdati bilo koji ljudski grijeh ili pak nagon jer prema toj teologiji i sami bogovi, kao što je već spomenuto, su također činili jednake

¹³ Platon, *Obrana Sokratova*, 42A

grijehe. Prema toj logici, ako mogu bogovi griješiti zašto ne bismo i mi – „obični smrtnici“?¹⁴

Sokrat je, dakle, smatrao da je božanska narav sasvim drugačija od onog što je prikazivala tradicionalna mitska teologija. Reale naglašava da se božanska narav mora podudarati s naravi čistog dobra.¹⁵ Sokrat je postavljao pitanja jer je smatrao da su definicije zadane svima nama kao vrijedni, normativni principi koji su jednaki za sve. Najprije moramo otkriti bit, prirodu, esenciju određene stvari kako bismo otkrili što je to – što vrijedi za sve.

Živjeti s vrlinom znači racionalno odlučivati o svojoj sudbini i njegovati duševne potrebe. Dobro mora uvijek imati isključivo pozitivne učinke, a to se postiže *znanjem* o određenoj stvari na ispravan način, a to znanje Sokrat naziva vrlina. Sokrat spomenutim početnim neznanjem počinje shvaćati pojam mudrosti koja je temeljena na neznanju. Upravo iz tog razloga Sokratov posao je u drugima „poroditi“ znanje, a od sebe samog nema nikakve mudrosti. Sokrat želi da svatko sam dođe do zaključka pa zato i koristi metodu pitanja i odgovora – postavlja sugovorniku pitanje o određenoj definiciji određene stvari. Prije Sokrata pojam vrlina (*aretè*) značila je vrsnoću i djelotvornost s obzirom na bilo koju djelatnost i nije se ograničavala isključivo na čovjeka¹⁶, a ovdje se radi se o Sokratovom novom i jedinstvenom etičkom učenju o vrlini – koja se sastoji u ispravnom konceptu onoga što uistinu jest dobro i loše za čovjeka – umijeću ispravnog, praktičnog življenja! Najvažnije je to što se, prema Sokratu, vrlina može naučiti ako budemo tragali i ako se „uzdignemo“ iznad materijalnih, izvanjskih dobara. Ne bismo trebali materijalna i ostala izvanjska dobra smatrati dobrima po sebi jer jedino je vrlina, prema Sokratu, ono što je dobro po sebi. To znači da, primjerice, ne

¹⁴ Giovanni Reale I. Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove". Platon, *Obrana Sokratova*. 2000. Demetra: Zagreb.

¹⁵ Giovanni Reale I. Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove". Platon, *Obrana Sokratova*. 2000. Demetra: Zagreb

¹⁶ Grgić, F., "Komentar", u: Platon, Menon, Zagreb: Kruzak, 1997., str. 123

bismo trebali zloupotrebljavati svoj položaj u društvu samo zato što smo bogatiji od drugog, ne bismo trebali pušiti, piti i slično tome jer to nije ispravno za naše zdravlje, ne bismo trebali iskorištavati osobu koja misli da nam je prijatelj jer su takve i tomu slične radnje neispravne. Ove su radnje neispravne jer dovode do stvaranja nepravde kojoj se Sokrat oštro protivio jer ako smo nepravedni ne možemo biti vrli ljudi, ne možemo živjeti u skladu s jedinim dobrom koji teži sreći - vrlinom. Neispravni postupci u ovom životu koje činimo svojim fizičkim entitetom, kaže Sokrat, dovode do bolesti duše – duševnog stanja.

Materijalna dobra mogu učiniti pozitivan učinak, kaže Cooper, u našem životu, ali samo sukladno tome kako mi postupamo tim sredstvima, kako ih privlačimo i kako ih odbijamo.¹⁷ Dakle, sve je u našim rukama i ako želimo postati i biti vrli ljudi moramo se truditi sami tome podučiti. Ako težimo znanju, vrlini možemo naučiti kako živjeti život vrijedan življenja.

U sljedećem ću poglavlju detaljnije objasniti što je to točno, za Sokrata, pojam *vrlina* i na što Sokrat misli kad kaže da se vrlina može naučiti.

¹⁷ John. M. Cooper (2012). *Pursuits of wisdom: Six ways of life in ancient philosophy from Socrates to Plotinus*. Princeton University Press.

2.2. PROTAGORA

Kako bih pobliže objasnila što točno Sokrat misli kad kaže da se vrlina može naučiti, obradit ću Platonov dijalog *Protagora*. U *Protagori* Sokrat se, kao i obično, ironično stavlja u sporednu ulogu kako bi došao do mišljenja sugovornika i tako započinje raspravu o vrlini.

Dijalog započinje uzbuđenjem Atenjana nakon što su saznali vijest da je kod njih došao Protagora. Do Protagore nije bilo lako doći, stoga Sokrat biva „zadužen“ da stupi u kontakt s Protagorom. Radnja se događa prije peloponeskog rata. Protagora je odsjeo u kući bogatog Kalije. Uz Protagoru tu su i Hipija i Prodik te slušači, Pausanija i pjesnik Agaton. Sokrat i Protagora započinju raspravu nakon što Protagora govori da on zna kako odgojiti ljude da budu dobri građani. Platon je, zapravo, u ovom dijalogu Protagoru predstavio kao profesionalnog sofista, odnosno "učitelja vrline":

„Priznajem da sam sofist i da obrazujem ljude, te mislim da je ta opreznost bolja od one, to jest da je bolje priznavati negoli uporno tajiti.“¹⁸ 318b

Protagora obrazlaže svoju tezu tako što kaže da njegovi učenici uče biti dobri građani tako što uvijek znaju dati dobar savjet za privatni i javni život. Kao dokaz za svoju tvrdnju i način na koji su ljudi dobili vrlinu, Protagora izlaže mit o braći Prometeju i Epimeteju koji su se dogovarali kako podijeliti prirodne darove svim ljudima. Epimetej je sve dao životinjama, a kad je Prometej došao vidio je da za čovjeka ništa nije ostalo. Kako ljudi ne bi propali, Zeus im je, preko Hermesa, dao osjećaj za pravednost (*dike*) i sram, stid (*aidos*). Time su, prema Protagori, ljudi dobili vrline koje ih čine spremnima za privatni i građanski život. To bi značilo da se, prema Protagori, zakon temelji na

¹⁸ Platon, *Protagora*, 318b

određenim osjećajima koja su duboko usađena u sve ljude, ali pojedinačne raznolikosti zakona kakve se nalaze u konkretnim državama, jesu relativne.¹⁹

Protagora nastoji dokazati da vrlina „nije prirodna“ nego ju se mora zaslužiti, a kao dokaz navodi kažnjavanje krivaca:

„Pa, ako, Sokrate, želiš razabrati što može kažnjavanje krivaca, ono će te samo poučiti kako baš ljudi drže da se vrlina može pribaviti. Nitko naime pametan ne kažnjava krivce radi toga što su skrivili, osim ako se poput živine nepromišljeno ne osvećuje. Tko misli s razborom kažnjavati, ne kažnjava za prošlu krivicu – učinjeno ne može biti neučinjeno – nego zbog budućnosti da opet ne skrivi ni ovaj sam niti drugi vidjevši kažnjenoga. Imajući takvo mišljenje, smatra da se vrlina može uzgojem postići jer on kažnjava zbog odvratanja od zla. Takvo dakle mišljenje imaju svi koji kažnjavaju u privatnom i javnom životu.“²⁰ 56c

Dakle, prema Protagori, svi imaju priliku, imaju u svojoj prirodi mogućnost biti vrlji ljudi (što im je omogućio Zeus), a ako istu vrlinu ne vježbaju onda će biti kažnjeni da bi se popravili. To je taj Protagorin dokaz za vrlinu – nitko ne koristi one koji imaju neku manu po prirodi, ali im se prigovara ako rade ono što se ne smatra dobrim i poštenim. Iz toga zaključuje da svi ljudi smatraju da se vrlina može naučiti. Protagora postulira vrlinu kao uvjet društvenog života, a istovremeno i kao njen produkt putem učenja o društvenom životu. Ovo je, kaže autor Kerferd, problem za socijalnu i bihevioralnu etiku.²¹ To je zanimljivo jer Protagora ne definira što točno misli kad kaže vrlina, već uvijek vrlinu povezuje s nekim drugim pojmom da bi dokazao da se može naučiti.

Sokrat izriče suprotno uvjerenje, uvjerenje iz prakse, od Protagore te kaže da nije baš jednostavno za vrsne roditelje da odgoje svoju djecu u onome u čemu su sami vrsni te ako je istina da se politička vrlina može naučiti onda, primjerice –

¹⁹ <https://hr.wikipedia.org/wiki/Protagora> 22.7.2018.

²⁰ Platon, *Protagora*, 56c

²¹ Kerferd, G. B. (1953). Protagoras' Doctrine of Justice and Virtue in the 'Protagoras' of Plato. *The Journal of Hellenic Studies*, 73, 42-45.

Periklovi sinovi ne bi imali razloga za neuspjeh:

„... najpametniji i najbolji građani nisu kadri drugima predavati onu vrlinu koju imaju, ta i Periklo, otac ovih ovdje mladića, lijepo ih je i valjano obrazovao u onome za što je imao učitelja, ali u čemu je on sam mudar, to ih niti sam ne uči niti ih ne predaje drugome, već sami slobodno naokolo lutaju ne bi li se gdje god sami od sebe namjerali na vrlinu.“²² 320A

Sokrat želi pokazati da se ne trebamo udaljiti od prirodnih sklonosti. Ta razmatranja iz iskustva Sokrat prekida pitanjem koje prelazi na pojmovno obrazloženje vrline. Pojmovno obrazloženje vrline je potrebno jer se ustanovilo da se vrlina može naučiti i da ona jest jednaka znanju, odnosno spoznaji onoga po čemu je čovjek dobar. Primjenjuje se tzv. sokratovska metoda istraživanja, koja polazi od toga da je potrebno prije svega znati što je neka stvar, da bismo mogli znati kakva je ona. Da bismo mogli odgovoriti na pitanje može li se vrlina poučavati, potrebno je prije svega utvrditi što je vrlina.²³ Sokratova metoda usmjerena je prema znanju – ona se vodi putem postavljanja pitanja i za cilj ima znanje. Sokrat analizom općih pojmova ima cilj dolaska do preciznih definicija.

Nadalje, ono što Sokrat želi saznati jest je li vrlina jedinstvena ili postoje neki dijelovi vrline poput pobožnosti, pravednosti, hrabrosti i sl.:

„Mudrost i razboritost i hrabrost i pravednost i pobožnost – da li je tih pet imena samo ime za jednu stvar ili se u svakom od tih pojedinačnih imena nalazi neka vlastita bit i vlastita stvar i svatko ima svoju moć te nije jedno ime kao drugo?“²⁴ 349B

²² Platon, *Protagora*, 320a

²³ Grgić, F., "Komentar", u: Platon, *Menon*, Zagreb: Kruzak, 1997.

²⁴ Platon, *Protagora*, 349b

Sokrat na kraju zaključuje da su sve vrline zasnovane na znanju i upravo se u tome sastoji njihovo jedinstvo.

Mudrost, pravednost, umjerenost, hrabrost, svetost, vrline koje su Grci držali međusobno vrlo različitim, za Sokrata su u osnovi jedna i ista stvar koja se pojavljuje u različitim stvarima, a zapravo jest jedinstveno – znanje.

To bi značilo da biti hrabar znači *znati* kako se ponašati u određenoj situaciji koja zahtijeva hrabro djelovanje, biti pravedan znači *znati* kako se ponašati pravedno i sl. Zato Sokrat tvrdi da je vrlina znanje, posebna vrsta praktičnog znanja, a da su pojedinačne vrline samo različiti aspekti tog jedinstvenog znanja. Dakle, ako posjedujemo vrlinu, imamo cjelokupno znanje. Zato Sokrat smatra da možemo biti vrlo osoba ili jesmo potpuno vrlo osoba, ako imamo znanje, ili smo poročna osoba, ako ne znamo. Nije samo znanje vrlina već je i vrlina znanje, to jest pravo znanje proizlazi iz vrline koja je takva da je nužna i dovoljna za ostvarenje sreće, *eudaimonie*. Posjedovanje tako shvaćene vrline omogućit će nam znanje da odabiremo uvijek ono što je dobro, a nikada ono što je loše. Vrlina je znanje što učiniti u određenim okolnostima, koja se pojavljuje kao pravednost, hrabrost, umjerenost.

Proširivanjem ovih etičkih pitanja dolazi nakon prihvaćanja sugovornika da interpretiraju jednu pjesmu. Važan dio dijaloga jest upravo ta interpretacija pjesme – epigramičara i pjesnika horske lirike – Simonida. Budući da je poezija igrala važnu ulogu u formiranju politike u grčkim polisima, kako se navodi u predgovoru dijaloga – potrebno je definirati poeziju na ispravan način kako bismo znali o čemu se uopće raspravlja.²⁵

Tako Protagora kaže da se obrazovan čovjek prepoznaje po tome što poznaje i zna čitati pjesnička djela. U predgovoru dijaloga se također spominje da su nam dva Simonidova stiha, koja Protagora navodi važna za povezivanje teme cijelog

²⁵ Platon, *Protagora*, pr. Sironić M.

dijaloga jer se bave etikom, odnosno prirodom vrline.²⁶ Prema Protagorinom shvaćanju Simonidovog pisanja, Simonid ne može biti dobar pjesnik jer ga njegovo pisanje dovodi do kontadikcije s njime samim. Protagora ovdje ističe stav da je ono što čini pravog pjesnika dosljednost, valjanost njegovih riječi koje izriče u pjesmi.²⁷

Naime, Protagora smatra da su Simonidove riječi u pjesmi u kontadikciji jer kaže:

1) „Teško je postati čovjek baš uistinu dobar“, dok, s druge strane, kritizira Pitaka, koji kaže „Teško je dobar biti“. ²⁸ 344C

Ovdje se naglašava razlika između „postati“ i „biti“. Na osnovu toga Sokrat u ironičnom obliku prikazuje Simonida kao čovjeka koji je zavidan mudracu Pitaku, pa ukoliko bi uspio oboriti njegov stih – tada bi bio od njega slaviji. U razgovoru je stalno prisutna Sokratova teza da nitko nepravdu ne čini dobrovoljno:

„Ta nije Simonid bio tako neuk te bi kazao da hvali onoga koji namjerno ne čini ništa loše kao da ima nekih ljudi koji namjerno čine loše. Ja otprilike mislim to da nijedan mudrac ne drži da itko od ljudi namjerno griješi ili ružno i loše hotimice čini, nego dobro znaju da svi koji ružno i loše čine preko volje to čine.“²⁹ 345E

Ovo je zapravo Sokratova teza da svi ljudi teže dobru i da uvijek namjerno odabiru ono što je dobro, a nikada ono što je loše. Ako imamo znanje, onda nećemo griješiti, smatra Sokrat. Ako postanemo vrlo osoba, onda nećemo nikada činiti ono što je loše.

²⁶ Platon, Protagora, Sironić M.

²⁷ Platon, *Protagora*, Sironić M.

²⁸ Platon, *Protagora*, 344c

²⁹ Isto, 345e

Sokratovo čitanje Simonidovih stihova potpuno je drugačije od Protagorinog, zato što Sokrat najprije želi shvatiti što se tim riječima u pjesmi zapravo željelo reći, istaknuti.³⁰ Sokrat, dakle, želi shvatiti i Simonida jer ljudi ne mogu biti savršeni te je dobro i ako se drže razumne sredine. Prema Sokratovoj interpretaciji, Simonid, zapravo smatra da je postići vrlinu težak cilj kojem teži svaki dobar čovjek tijekom cijelog svog života, iako zna da neće baš u svakom trenutku života moći biti dobar, vrli čovjek zbog ljudskih nagona i teškoća koje život nepredvidivo donosi.³¹ Upravo u ovom dijalogu vidljiva je razlika koju je Platon želio prikazati – razlika između sofista tzv. prvih profesionalnih učitelja i Sokrata. Sofisti su raspravljali da bi pobijedili u raspravi, a nisu diskutirali s ciljem dolaska do prave istine.

Na kraju dijaloga još jednom se postavlja pitanje o samoj vrlini, da bi se što bolje shvatilo što je ona u svojoj biti. Sokrat dolazi do uvjerenja da se vrlina može naučiti iako je u početku to opovrgnuo, a Protagora koji je na početku rekao da se vrlina može naučiti sada to mijenja i kaže da je vrlina sve prije nego znanje, te se prema tome ne može naučiti:

„Ja sam tvrdio da se vrlina ne da naučiti, a ti da se da naučiti. I čini mi se da nas baš svršetak razgovora kao čovjek optužuje i smije nam se te kad bi mogao progovoriti, rekao bi: „Čudni ste, Sokrate i Protagoro! Ti si prije govorio da se vrlina ne može naučiti, a sada sam sebi na prkos radiš nastojeći dokazati da je sve znanje: i pravednost i razboritost i hrabrost, a na taj bi se način moglo dokazati da se vrlina itekako može naučiti.“³² 361B

Budući da su došli do obrata u raspravi, Sokrat se želi vratiti na početak, ali Protagora završava dijalog:

³⁰ Platon, Protagora, Sironić M.

³¹ Platon, Protagora, Sironić M

³² Isto, 361b

„Ja, Sokrate, hvalim tvoju dobru volju i završetak govora. Ma niti sam, mislim, inače loš čovjek, a najmanje sam zavidan. Pa i o tebi sam baš pred mnogima rekao da se od ljudi, na koje se namjerih, tebi ponajviše divim, pogotovo od onih u tvojim godinama. I ne bih se, kažem, čudio ako bi ti mudročću postao čovjek na glasu. A onom pitanju ćemo raspravljati drugi put, kad budeš htio. No sada je već vrijeme da se i nečim drugim pozabavimo.“³³ 361E

Nakon analize dijaloga *Protagore* može se zaključiti da za Sokrata vrlina znači stanje duše – duše koja *zna* – koje odgovara zdravlju tijela i tako čini harmoniju. Ako zdravlje odgovara vrlini u duši, onda je vrlina prirodna. Dakle, upravo je vrlina ono znanje koje omogućuje duši čovjeka da bude dobra. Vrlina se sastoji u ispravnom konceptu razlikovanja dobrog i lošeg. Sokrat vrlinu vidi kao umijeće dobrog, praktičnog življenja. Budući da je vrlina, prema Sokratu, ekvivalentna znanju - onda znati biti mudar, umjeren, hrabar i pravedan znači znati što zapravo znače vrline mudrost, umjerenost, hrabrost i pravednost. Sokrat ih više ne dijeli kao različite vrline – one su sada jedno – jedinstveno znanje.

Dakle, osnova morala je znanje, a suprotno stanje je neznanje. Svojom metodom istraživanja, Sokrat, traži u raspravama konačnu definiciju stvari kako bi došao do nužne i dovoljne stvari za sreću – vrline.

³³ Isto, 361e

3. SOKRATOVA PRIMIJENJENA ETIKA KAO VJEŠTINA ŽIVLJENJA

Za Sokrata, potpuno stanje dobre duše u cijelosti je stvar sposobnosti, neupitne i iscrpljujuće temeljitosti naše duše. To je sposobnost da razumijemo, objasnimo i uspješno obranimo vlastitu misao argumentom i analizom svima drugima oko sebe, ali i sebi. Ovo „dobro“ sadržano je, kaže Cooper, u savršenoj mogućnosti razumijevanja i raspravljanja o vrlinama. U vrlinama pronalazimo apsolutnu sigurnost i stabilnost. Vrlina je ono što Sokrat podrazumijeva kao mudrost. Postavljao bi pitanja o ljudskim vrijednostima (npr. „Što je hrabrost /skromnost/ prijateljstvo? Je li vrlina jedna ili više stvari?) te bi tako navodio sugovornika da propita je li ono za što misli da jest takvo uistinu takvo? Sudjelovanje u Sokratovoj dijalektici je ključ onoga kako se brinuti za vlastitu dušu.

Filozofsko razmišljanje i analiza u raspravi s ljudima navodi dobro, ali kao i dobro tako i promatranje ljudskih nedostataka da diktiraju posve određeni način života. Mi svojim djelovanjem određujemo kakvim načinom života ćemo živjeti. Ovakav način života je, praktički, iako ne u teoriji, najbolji za ljudsko biće, za njegov umni razvoj. To je život u kojem je sama filozofska diskusija postaje središnja aktivnost. Počevši sa Sokratom, antički filozofi učinili su filozofiju vodičem i autoritetom ljudskog života. Filozofski uvid i znanje pokazuju nam da je dobro duše najveće dobro i da je ovo dobro – mudrost – konstantno, duboko i cjelovito shvaćanje cijelog sustava ljudskih vrijednosti, u svim svojim posljedicama i različitim okolnostima života. Filozofski uvid i znanje također utvrđuju da bog posjeduje mudrost automatski i po potrebi božanske prirode. Međutim, zaključuje Cooper, gorljiva i samokritična zahtjevna filozofska istraga postojećih stavova o pitanjima ljudskih vrijednosti dovodi do zaključka da, iako ljudska priroda otvara mogućnost mudrosti, mudrost je previše zahtjevna za nas da bismo je uspjeli postići u praksi.

Dakle, iako je u principu najbolji život onaj u kojem posjedujemo i živimo na osnovu mudrosti, u praksi je najbolji život čovječanstva - najbolji život kojeg će ikakvo ljudsko biće ikada živjeti - onaj u kojem se, poput Sokrata, neprestano i neumorno bavimo mudrošću kroz filozofsko ispitivanje i raspravu. Ovakva ideja i slijedi ideju filozofije kao umjetnosti ili discipline koja razvija i usavršava sposobnost ljudskog razuma.³⁴

Reale naglašava da se glavna Sokratova ideja, koju je on nastojao zastupati, sastoji se u otkriću čovjekove biti i njene povezanosti s temeljima moralne filozofije. Cilj je Sokratovog filozofiranja, odnosno ispitivanja i istraživanja kojima je podvrgavao svoje sugovornike bez da im je dao odgovore, ovo: pokazati da je čovjekova bit u njegovoj vlastitoj duši (odnosno u njegovoj *psyche* – nositelju svih mentalnih stanja), ali jednako tako i u njegovom razumu, što pritom znači u njegovoj mogućnosti da razumije i shvaća, odnosno da želi shvatiti.³⁵ (Sokrat zapravo daje prednost razumu pomoću kojeg saznajemo³⁶).

Zapravo, prema Sokratu, ljudi se previše bave onime što posjeduju, a premalo onime što i kako jest. Da bi bio to što jest prema svojoj biti i živio život vrijedan življenja čovjek se ne bi smio previše baviti materijalnim, prolaznim stvarima poput fizičkog izgleda, bogatstva i društvenog uspjeha nego bi se trebao posvetiti svojoj duši da ona postane što je moguće boljom jer o njoj ovisi sve što u životu vrijedi.³⁷ Kad se čovjek posveti tome da dušu učini boljom tada brine za vrlinu, a samo je vrlina nužna i dovoljna za našu sreću. Kad bismo se previše brinuli o spomenutim – izvanjskim, materijalnim dobrima onda ne bismo doprinosili sreći jer bi tada to značilo da previše brinemo o stvarima koje ne doprinese sreći bez potrebne vrline.

³⁴ Cooper, J. M. (2012). Pursuits of wisdom: Six ways of life in ancient philosophy from Socrates to Plotinus. Princeton University Press.

³⁵ Giovanni Reale *Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove"* 2000. Demetra: Zagreb.

³⁶ Nešto kasnije u radu ću detaljnije objasniti ovaj Sokratov odnos prema razumu

³⁷ Giovanni Reale *Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove"* 2000. Demetra: Zagreb.

Da bismo se znali koristiti svim izvanjskim i ostalim dobrima, prema Sokratu, moramo posjedovati vrlinu odnosno znanje o tim stvarima, dobrima i kakva ta dobra zapravo jesu.

Pojam duše i bavljenja dušom sačinjavaju temelj Sokratove misli. U *Obrani* možemo pronaći ovu Sokratovu poruku (29 D - 30 B):

"O Atenski muževi, ja vas poštujem i volim, ali radije ću se pokoriti bogu nego vama, i dok god dišem i imam snage, neću prestati tragati za mudročću, poticati vas i opominjati na svoj uobičajen način; gdje god nađem na nekoga reći ću mu: 'O dragi moj čovječe, Atenjanin si, iz najvećeg i najslavnijeg po mudrosti i snazi grada, zar se ne stidiš baviti se zgrtanjem što je više moguće novca, isto tako i slave i časti, dok ti nije stalo do mudrosti i istine: nije li ti stalo da ti duša postane najboljom?' I ako netko od vas zaniječe [da mu je stalo do novca, slave i časti] i kaže da mu je stalo [do mudrosti, istine i duše], neću ga smjesta pustiti i otići, nego ću ga propitkivati, ispitivati i sumnjičiti. I ako mi se učini da nije stekao vrlinu, a kaže da je ima, ukorit ću ga da ono najvrednije cijeni ponajmanje. I tako ću se ponašati sa svakim na koga naletim, s mladim ili starim, strancem ili domaćim, a pogotovo s [vama] građanima jer ste mi najbliži po rodu. To [mi] zapovijeda bog, vi to dobro znate, i ja smatram da za vas još nikad nije bilo većeg dobra nastalog u gradu do ove moje službe božje. Ja ću odlaziti od jednog do drugog od vas, ne čineći ništa drugo nego pokušati vas nagovoriti, i mlađe i starije, da se ne brinete niti oko tijela niti oko novca tako revno kako treba da se brinete da duša postane najboljom, i govorit ću vam: 'Ne dolazi vrlina čovjeku od novca, nego se po vrlini stječe bogatstvo - a isto tako i sve ostale stvari, i obične i javne, postaju [samo po vrlini] dobro za ljude'." ³⁸ 29 D - 30 B

³⁸ Platon, Obrana Sokratova, 29 D - 30 B

Werner Jaeger u svojoj knjizi *Paideia* pokušava opisati, razjasniti Sokratovu poruku (*Paideia II*, str. 88. Gruyter Verlag, 1954):

"Posebno je upečatljivo da Sokrat, kod Platona kao i kod drugih sokratika, kad izgovara riječ 'duša', naglašava je na osobito silovit način i čini se kao da je obavija strastvenim i poticajnim tonom, kao da zaziva. Grčke usne, prije njega, nisu izgovorile tu riječ na takav način. Posjeduje zvuk nečega poznatog s druge strane; i istina je da se ovdje po prvi put u zapadnoj civilizaciji pojavljuje ono što mi danas na isti način izgovaramo (...). Za nas riječ 'duša', zahvaljujući duhovnim utjecajima tijekom povijesti, uvijek odjekuje s etičkim i religioznim prizvukom, poput nekih drugih riječi, kao npr. 'služba bogu' i 'briga oko duše'; ona odjekuje kršćanski. Ali ovo staro značenje ta je riječ poprimila prvi put u Sokratovom obrambenom govoru."

Poput Jaegera, Sokratovu poruku, razumije i Reale, koji kaže da bi ta poruka trebala djelovati kao obrazovni poticaj uspavanom gradu i stoga možemo reći da je njegova poruka imala prvenstveno društvenu i visoko moralnu zadaću. Također, Reale naglašava i to da je za Grke pojam filozofiranja bilo traženje istine, a ne apstraktno istraživanje, odnosno filozofiranje je bila potraga za onime kakva stvarnost uistinu jest. Ideje imaju smisla samo ako se prožive i prema tome koliko se puta proživljavaju. Istina, do koje se dolazi razumom, jest upravo ona koja, proživljena, donosi čovjeku – kaže Reale – njegov telos i pridonosi njegovoj eudaimoniji (sreći).³⁹ Tek kad budemo „posjedovali“ kompletno, temeljno i stabilno filozofsko razumijevanje o potpunoj istini kako živjeti postići ćemo konačno i potpuno zadovoljstvo ljudskog bića. Zbog toga bi se moglo reći da Sokrat savršeno otjelovljuje filozofa u praktičnom smislu. Sokrat jest nastojao tragati za istinom tijekom cijelog života pa čak i pod cijenom smrtne kazne. Sokratov život doista je bio "primjer" *pravog, idealnog filozofa*: primjer par excellence, primjer kakvim ga prikazuje Platon u *Obrani*.

³⁹ Giovanni Reale *Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove"* 2000. Demetra: Zagreb.

Ali i sam Sokrat je to na neki način razumio, pa pomalo ironično kaže (23 B):

"Netko bi pomislio da se bog obraća upravo Sokratu, ali bog je iskoristio moje ime kao primjer (*pamdeigma*)".

Sokrat ovdje naglašava da je on samo primjer – paradigma – uzor onoga čemu bi *idealni* filozof trebao težiti, a ne da se bog obraća direktno njemu.

Idealni filozof zbog konstantne ambicije za filozofijom, zbog učenja filozofije življenja, zbog predstavljanja filozofije kao načina života.⁴⁰

Zaključila bih ovo poglavlje mišlju izrečenom u citatu iznad – Sokrat jest pravi primjer filozofa kakav bi filozof trebao biti jer je Sokrat „trenirao“ razum i borio se za ono što je on smatrao moralnim i pravednim u masi malograđanštine. Dao nam je primjer kako živjeti sretno – uz vrlinu – koristeći razum. Onda kad se nitko nije usudio išta reći, Sokrat jest. Sokrat je taj koji se posvetio pojedincu, posvetio se životu "bližnjega svoga".

⁴⁰ Giovanni Reale. *Sokrat: k otkriću ljudske mudrosti*. 2003. Demetra: Zagreb.

4. ETIČKI INTELEKTUALIZAM

U završnom poglavlju ovoga rada voljela bih povezati cjelokupnu Sokratovu etiku s važnošću korištenja razuma kojem Sokrat daje prednost iz jednostavnog razloga, a taj je da nas upravo razum dovodi do znanja, odnosno do vrline koja nam je, prema Sokratu, nužan i dovoljan uvjet da bismo ispravno živjeli i bili sretni.

Ako znamo što je dobro – činit ćemo ono što je dobro, a ako ne znamo što uopće znači *dobro*, onda ne možemo ni znati kako živjeti dobro i ispravno. Kad znamo što je dobro to dovodi do jasnog shvaćanja koja je najbolja stvar za nas u sadašnjim uvjetima (kako razumijemo te uvjete). Ako je dio ljudske prirode uvijek djelovati, prema onome što mislimo da je najbolje za nas, onda ćemo uvijek i samo činiti ono što smatraju dobrim za nas – u vremenu kada djelujemo. A budući da nas, prema Sokratu, znanje povezano s vrlinom uvijek dovodi u vezu s onim što je najbolje za nas, oni koji djeluju prema znanju uvijek žive sretni i ispunjeni. Razum je, prema tome, motivacijski izvor djelovanja za dostizanje istinske sreće.⁴¹

Ovakav razumski način gledanja na etiku u kojem se znanje i moral poklapaju, odnosno u kojem se koristi Sokratova dijalektička rasprava, istraživačka metoda (dijaloška *maieutike tekhnē*) naziva se etički (sokratovski) intelektualizam. Naš intelekt povezan s vrlinom jest glavni uzrok našeg ispravnog djelovanja. Kao što je već rečeno – ako postupamo dobro, brinemo se za našu dušu. Znanje je nužno da bismo znali kako ispravno i dobro postupati i nužno je da bismo postali vrli ljudi. Zbog neznanja, smatra Sokrat, činimo zlo i tako štetimo samima sebi, ali i zajednici u kojoj živimo. Zlo može činiti onaj tko nema znanja o dobru.

⁴¹ John. M. Cooper (2012). *Pursuits of wisdom: Six ways of life in ancient philosophy from Socrates to Plotinus*. Princeton University Press.

Onaj tko se oslobađa krivih znanja, već je time na putu prema istini.⁴² Sokrat je smatrao da ljudi po prirodi nisu loši i da nijedan čovjek dobrovoljno i svjesno ne bira zlo, već to čini zato što nema znanje o dobrom. Onaj tko čini zlo, prema Sokratu, griješi zato što mu je znanje o dobrom nepoznato i nejasno. Ako čovjek ne zna ni za što bolje počinut će nešto bijedno i zlobno kako bi se uzdigao iznad mase ne primjećujući da čini štetu samome sebi. Jer onaj tko zlo čini se istim i hrani. Onaj koji posjeduje *znanje* o tome što je ispravno, također će i *činiti* ono što je ispravno. Drugim riječima, nitko ne čini zlo ako ima znanje.

Doduše, ovakav etički intelektualizam može se kritizirati u smislu Sokratovog zanemarivanja ostalih aspekata psihologije čovjeka i emotivnih ili nagonskih motivacijskih izvora te problema slabosti volje koja nas može navesti da učinimo i ono za što znamo da je loše. To bi bila prva stvar koja bi se mogla uputiti kao kritika sokratovskog intelektualizma. Kao što je spomenuto, prema Sokratu, mudar čovjek kad shvati što je za njega ispravno, što je dobro onda će uvijek i djelovati prema tom znanju o dobru da bi mu bilo dobro. No, svi ponekad činimo ono za što znamo da je pogrešno – imamo neke *poroke* (npr. ljudi puše iako znaju da je pušenje loše za njih, previše dobrih jela i sl.) – jer ponekad nagoni koji su stalno prisutni u ljudskoj prirodi djeluju „brže“ od razuma. Uz to, druge ljude smatramo moralno odgovornima za neki neispravan čin samo ako su za taj čin znali da je loš, ali ako netko nije znao da je određeni čin neispravan, loš za njih ili okolinu – onda njega ne bismo trebali smatrati moralno odgovornim.

Kako bismo znali što je to što je dobro za nas, odnosno kako da dođemo do znanja moramo stvari definirati. Kada dođemo do konačnih definicija – „Što je točno X?“ – moći ćemo ostvariti vlastitu sreću.

⁴² Jakić, M. (2018). Pregled antičke filozofije. *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 11(21), 157-162.

Sokratova izreka „Spoznaj sama sebe!“ svjedoči o važnosti traganja prave prirode nas samih i svijeta u kojem živimo – razumijevanja stvarnosti kakva ona i jest, a kad uistinu shvatimo vrijednost vlastita bića i vrijednost života u kojem živimo spoznajemo da propitivanjem svojih misli i treniranjem vlastitog uma dolazimo do odgovora koje smo tražili. Upravo zato je Sokrat toliku pažnju posvećivao definicijama; jer je jasna spoznaja glavni izvor za ispravan način života. Može se reći da mudar čovjek ne saznaje samo zbog samog posjedovanja znanja, već zbog želje da sam živi taj dobar način života.

Sama srž ovakve etičke misli upravo je stajalište da je cilj čovjeka dobro i sreća, što se postiže intelektualnim i moralnim skladom duše.⁴³

Druga stvar koja bi se mogla prigovoriti Sokratu jest ta što ponekad činimo stvari za koje nam se čini da su dobre za nas (ljudi se počnu drogirati ili piti jer misle da im to pomaže preboljeti neku emotivnu bol, tugu, npr.) Nakon što prođe potreba za tom nekom stvari za koju smo mislili da je dobra, a u stvari nije – shvaćamo da je to loše za nas, ali opet je u tom trenutku djelovanja naš nagon bio snažniji od znanja.

Unatoč ovim kritikama, važno je da je Sokrat pokušao istražiti i razumjeti ljudsku prirodu i nagone te ih odrediti općim definicijama kako bi ustvrdio kakva bi norma društvenog ponašanja mogla postati.⁴⁴ Dakle, kada istražujemo, otkrivamo da je najvažniji *način* na koji ćemo pokušati odgovoriti na zadano pitanje. Odgovore koje dajemo vezani su za naše biće jer potvrđuju kako mi reagiramo na svijet koji se nalazi oko nas. Pravilno argumentiranje moguće je samo ako znamo o čemu se argumentira. Upravo filozofi poput Sokrata su ti koji su potaknuli društvo da promišljaju do granica do kojih se društvo samo ne bi usudilo ići kako bi shvatili da granice postoje samo ako ih oni sami sebi postave.

⁴³ Isto

⁴⁴ <https://sh.wikipedia.org/wiki/Sokrat>

Sokratovu poruku prenijela bih kao način života u kojem živimo kao svjesna bića koja imaju neprestanu zadaću uzdizati svoj intelekt i živjeti prema vrlini – što bi značilo činiti samome sebi dobro. Filozofija treba rasti iz ljubavi prema znanju i ona bi trebala pomagati ostalim znanostima da se razviju do stadija u kojem filozofska pitanja postaju odgovori. Na kraju svega sve se rađa iz ljudskog uma i želje da nešto kreira, da nešto stvori. Pitanje je majka svih mudrosti. A što je filozofija nego li proučavanje ljudskog uma u najljepšem pogledu – samousavršavanju intelekta koji na koncu dovodi do sreće i sretnog života.

Živjeti život gledajući samo na materiju i prizemne, zemaljske stvari znači sebi raditi štetu jer ako ne djelujemo u skladu s onime što nam je dano – mogućnost promišljanja – koju druga bića, osim ljudi, nemaju možemo reći da ne živimo u skladu sa svojom prirodom.

5. ZAKLJUČAK

Sokratova etika prema kojoj je vrlina središte etike i samousavršavanje bitan korak u intelektualnom razmišljanju trebala bi služiti kao uzor modernome dobu – život s vrlinom jest moguć ako tragamo i promišljamo o onome što nas zanima, o onome što je potrebno kako bismo s drugima mogli živjeti u blagostanju i sreći bez mržnje i ostalih odvratnih ljudskih osjećaja koji se javljaju kad se čovjek bavi onime što je neispravno, onime što je za njega loše. Potrebno je znanje o stvarima, kako se koristiti tim stvarima na ispravan način, a to znanje jest vrlina. Vrlina je zapravo jedino intrinzično dobro, a porok ili neznanje jedino loše. Trebamo tragati za važnim moralnim i egzistencijalnim pitanjima. Odbacivanjem proučavanja onoga što je dobro i važno za našu egzistenciju štetimo čitavoj zajednici, ali najviše sebi jer se trudimo materijalnim, nebitnim stvarima i postajemo robovi uređenih društava, društava kojima je važna samo da posjeduju moć i silnost te postajemo marionete državnih institucija, medija i proučavamo bitak stvari koje nas čine nesretnima. Upravo je takvo društvo dovelo do smrti jednog od najgenijalnijih umova čitave povijesti osudivši ga na okrutnu smrt jer je pokušao izbjeći ono što je nametnuto, ono što ograničava ljude do te mjere da se boje promišljati. Ali Sokratova misao nastavlja živjeti! Misao je jedino ljudsko djelovanje koje nam još nitko nije oduzeo, ali je vrlo krhka jer nas tuđa misao može zvesti, povrijediti – zato moramo na vrijeme početi; tragati za istinom i neprestano provoditi praktičnu svrhu filozofije jer ništa se neće promijeniti ako svoje riječi i znanje ne provedemo u djela. Dobro odmjeriti ono što radimo znači *znati*.

Kao što je već prije rečeno, Sokratov život uistinu jest svojevrsan dokaz da ljudsko biće nije osuđeno na to da bude žrtva sudbine i da se svatko može postati vrli čovjek. Sokrat nije čekao da mu sreća padne s neba – stvorio ju je sam.

Sve što zamislamo možemo i ostvariti – ukrotiti vlastitu sudbinu – učenjem i duhovnom izgradnjom koja se postiže odabirom ispravnog načina života – onoga što je za nas same dobro i moralno. Dakle, vrlinom postižemo stanje duše koje odgovara zdravlju tijela i tako stvaramo harmoniju, red i pravilnost.

SAŽETAK

U ovom radu bavila sam se metodom Sokratovog propitivanja i spoznavanja – usavršavanja – svjesnosti vlastitog bića kao uspjeha življenja života vrijednog življenja. Kod Sokrata se ističe izreka „Spoznaj sama sebe!“, a kad uistinu shvatimo vrijednost vlastita bića spoznajemo da propitivanjem svojih misli i treniranjem vlastitog uma dolazimo do odgovora. Konačni cilj je pravilno istraživanje svijeta i stvari oko sebe, postajanje vrlim čovjekom, a tim istraživanjem i vrlinom gradimo sustav etike kakva bi ona, za dobar život, prema Sokratu, trebala biti.

KLJUČNE RIJEČI: Sokrat, samousavršavanje, vrlina, propitivanje, istraživanje, um

Literatura

1. Giovanni Reale. *Sokrat: k otkriću ljudske mudrosti*. 2003. Demetra: Zagreb.
2. Giovanni Reale *Uvod: Struktura, najvažniji pojmovi i svrha "Obrane Sokratove"* 2000. Demetra: Zagreb.
3. Platon, *Obrana Sokratova*, Demetra, Zagreb, 2000. Prijevod Luka Boršić
4. John. M. Cooper (2012). *Pursuits of wisdom: Six ways of life in ancient philosophy from Socrates to Plotinus*. Princeton University Press.
5. Platon, *Protagora*, Sironić M, prev. Filozofska biblioteka. Zagreb: Naprijed; 1975.
6. Vlastos Gregory (1991.) *Socrates – Ironist and Moral Philosopher*. Cambridge: University Press
7. Grgić, F., *Komentar*, u: Platon, *Menon*, Zagreb: Kruzak, 1997.
8. Jakić, M. (2018). Pregled antičke filozofije. *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku*, 11(21), 157-162.
9. Kerferd, G. B. (1953). Protagoras' Doctrine of Justice and Virtue in the 'Protagoras' of Plato. *The Journal of Hellenic Studies*, 73, 42-45.

Internetski izvori

<http://onlinerjecnik.com/rjecnik/strane-rijeci/metod> 24.2.2018.

Schwarz, F. *Sokratova živa filozofija* <http://nova-akropola.com/filozofija-i-psihologija/filozofija/sokratova-ziva-filozofija/> 24.2.2018.

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Protagora> 22.7.2018.

<https://sh.wikipedia.org/wiki/Sokrat> 22.7.2018.